

УДК 341.79:327.51

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v106.2025.13>*К. В. Мануїлова*

ГАРАНТІЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ КОЛЕКТИВНОЇ БЕЗПЕКИ: ДИПЛОМАТИЧНІ АСПЕКТИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Постановка проблеми. Проблема гарантій безпеки в системі колективної безпеки є надзвичайно актуальною в умовах сучасних глобальних викликів, пов'язаних із збройними конфліктами, територіальними спорами та агресією окремих держав. Особливу увагу привертає питання ефективності дипломатичних механізмів імплементації міжнародно-правових зобов'язань, які покликані забезпечити надійний захист суверенітету і територіальної цілісності держав-учасниць. Незважаючи на існування численних міжнародних договорів і угод, практика демонструє складнощі з дотриманням гарантій безпеки, що ставить під сумнів дієвість існуючих моделей колективної безпеки. Тому виникає необхідність глибокого аналізу дипломатичних аспектів реалізації цих зобов'язань, визначення їхніх сильних і слабких сторін, а також пошуку шляхів удосконалення механізмів, які б підвищили рівень довіри між державами і сприяли стабілізації міжнародної безпекової системи.

Метою статті є дослідження гарантій безпеки в системі колективної безпеки: дипломатичні аспекти імплементації міжнародно-правових зобов'язань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До дослідження поняття міжнародної безпеки, міжнародної колективної безпеки, дипломатичних аспектів та дипломатії зверталися такі українські науковці як: Балануца О. О. [1], Власюк О. С. [2], Ключова Є. М. [3], Лупаков О., Засець І., Сафронова А. [4], Мережко О. [5], Чехович Т. В. [6], Шаров О. М. [7] та інші.

Виклад основного матеріалу. Гарантії безпеки у системі колективної безпеки виступають ключовим елементом забезпечення стабільності і миру у міжнародних відносинах. Колективну безпеку описують як систему, регіональну чи глобальну, в якій кожна держава в системі визнає, що безпека однієї з них є турботою всіх, і погоджується долучитися до колективної відповіді на загрози та порушення миру [8]. Така система ґрунтується на принципах взаємної довіри, спільних зобов'язаннях та солідарності, що мають забезпечити ефективне стримування агресії і запобігання конфліктам. Водночас реалізація гарантій безпеки в рамках колективної безпеки пов'язана з низкою дипломатичних і правових викликів, зокрема узгодженням позицій держав-учасниць, дотриманням міжнародно-правових норм та механізмів примусу. Ефективність такої системи значною мірою залежить від здатності дипломатії імплементувати ці зобов'язання на практиці, забезпечуючи як превентивні заходи, так і адекватну реакцію на кризові ситуації.

Колективна безпека передбачає взаємні зобов'язання держав щодо захисту одна одної від зовнішніх загроз та агресії, що базується на принципах солідарності,

співпраці та поваги до міжнародного права. Водночас, ефективність цієї системи багато в чому залежить від належної імплементації міжнародно-правових зобов'язань, які включають конкретні механізми реагування у випадку порушення безпеки.

Дипломатія є однією з ключових систем в гарантуванні колективної безпеки, оскільки саме вона забезпечує постійний обмін інформацією, налагодження комунікаційних каналів і формування консенсусу між державами. Вона виступає інструментом не лише для попередження конфліктів, а й для мирного врегулювання кризових ситуацій, що виникають у процесі реалізації безпекових зобов'язань. Через дипломатичні механізми відбувається координація дій між учасниками системи, розробка спільних політик та узгодження заходів реагування на загрози. Крім того, дипломатія допомагає подолати політичні розбіжності та створює умови для довготривалої співпраці, що є необхідним для зміцнення системи колективної безпеки і забезпечення стабільності у міжнародних відносинах.

Дипломатія – це мистецтво і практика ведення переговорів між державами, що зазвичай здійснюється через професійних дипломатів у контексті міжнародних відносин. Вона охоплює широкий спектр актуальних питань, що стосуються політики, безпеки, економіки та інших сфер співпраці між країнами. У разі виникнення спірних ситуацій або конкретних конфліктів держави іноді звертаються до міжнародного арбітражу або інших механізмів мирного вирішення, що допомагають знайти компромісне рішення без застосування сили. Історично офіційні формальні процедури врегулювання суперечок були відсутні, проте вже тривалий час у дипломатичній практиці дотримуються загальних принципів і протоколів, які базуються на нормах міжнародного права.

Міжнародне право являє собою сукупність правил і норм, які визнані державами як обов'язкові у їхніх взаєминах та служать фундаментом для стабільних і передбачуваних міжнародних відносин. Значна частина міжнародного права ґрунтується на принципі добровільної згоди держав – це означає, що держава зобов'язується дотримуватися певних правил лише в разі свідомого прийняття цих зобов'язань, наприклад, через підписання міжнародних договорів або конвенцій. Відтак дипломатія та міжнародне право тісно переплітаються, забезпечуючи правову основу і механізми для мирного співіснування, співпраці і врегулювання конфліктів у глобальному масштабі [9].

Додатково варто відзначити, що сучасна дипломатія розвивається з урахуванням нових викликів, таких як транснаціональна безпека, кіберзагрози, глобальні екологічні проблеми, що потребують адаптації традиційних підходів до переговорів і посилення ролі міжнародного права у регулюванні цих сфер. Таким чином, дипломатія продовжує залишатися ключовим інструментом у забезпеченні миру, стабільності та взаєморозуміння між державами.

Дипломатичні аспекти відіграють вирішальну роль у реалізації гарантій безпеки. Вони охоплюють комплекс заходів, спрямованих на попередження конфліктів, врегулювання суперечок мирним шляхом та координацію дій між учасниками системи колективної безпеки. За допомогою дипломатії забезпечується діалог, укладення двосторонніх і багатосторонніх угод, а також формування довіри,

яка є необхідною умовою для ефективного функціонування безпекових механізмів. Крім того, дипломатичні зусилля сприяють розробці спільних стратегій реагування на загрози, узгодженню позицій у міжнародних організаціях та мобілізації ресурсів для підтримки миру і безпеки. У ситуаціях, коли виникають суперечності або порушення зобов'язань, дипломатія стає ключовим інструментом для деескалації конфліктів, відновлення комунікації та пошуку компромісних рішень, що дозволяє уникнути застосування сили і зберегти стабільність у міжнародних відносинах.

Незважаючи на існування міжнародно-правових документів, таких як Статут ООН, Парижські угоди, різноманітні регіональні договори про колективну безпеку (наприклад, Організація Північноатлантичного договору – НАТО), на практиці часто виникають проблеми з їх імплементацією. Це пов'язано з політичними інтересами держав, невідповідністю дипломатичних інструментів реаліям сучасної міжнародної політики та недостатньою координацією дій. Крім того, часто спостерігається недостатня воля окремих учасників системи колективної безпеки виконувати взяті на себе зобов'язання, що призводить до ослаблення довіри між державами і ставить під сумнів ефективність самої системи. Важливим викликом є також використання права вето в Раді Безпеки ООН, яке може блокувати прийняття рішень навіть у разі серйозних загроз міжнародному миру та безпеці. У сукупності ці фактори створюють складну атмосферу для реалізації гарантій безпеки, що вимагає від дипломатії пошуку нових підходів і механізмів для зміцнення міжнародної співпраці та забезпечення реальної відповідальності за порушення.

Дипломатичні аспекти імплементації міжнародно-правових зобов'язань є невід'ємною складовою ефективного виконання гарантій безпеки у системі колективної безпеки. Вони охоплюють широкий спектр заходів і процесів, спрямованих на забезпечення дотримання міжнародних угод, а також на врегулювання конфліктів і запобігання загостренням міждержавних відносин. Дипломатія виступає як інструмент координації дій між учасниками системи, створюючи умови для конструктивного діалогу та пошуку компромісів навіть у найскладніших ситуаціях.

Важливим правовим фундаментом для здійснення дипломатичної діяльності є Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 року [10], яка встановлює основні принципи і норми дипломатичного права. Цей документ регламентує права і обов'язки дипломатичних представництв, визначає статус дипломатичних агентів, гарантує їхню недоторканність та безпеку, а також регулює порядок ведення дипломатичних переговорів. Завдяки Віденській конвенції 1961 року забезпечується стабільність і передбачуваність дипломатичних взаємин між державами, що є необхідною умовою для ефективної імплементації міжнародно-правових зобов'язань у сфері колективної безпеки.

Конвенція створює правову основу для функціонування дипломатичних місій, яка дозволяє дипломатам виконувати свої обов'язки без стороннього втручання, зберігаючи при цьому нейтралітет і захист від політичного тиску чи переслідувань. Недоторканність дипломатичних агентів, включаючи імунітет від арешту та переслідування, а також недоторканність приміщень дипломатичних установ, забезпечує умови для вільного й ефективного спілкування між державами.

Це особливо важливо у контексті колективної безпеки, де оперативний і безпешкодний обмін інформацією, ведення переговорів та консультацій може мати вирішальне значення для попередження конфліктів і координації спільних дій.

Крім того, Віденська конвенція 1961 року встановлює стандарти дипломатичної етики і поведінки, що сприяють формуванню довіри між сторонами і зменшенню ризиків дипломатичних інцидентів, які можуть ускладнити співпрацю у сфері безпеки. Конвенція також закладає механізми вирішення можливих суперечок щодо статусу дипломатичних представництв і дипломатів, що дозволяє уникнути ескалації конфліктів, зберігаючи стабільність міжнародних відносин.

Важливо відзначити, що Віденська конвенція 1961 року не лише визначає юридичні рамки, але й підтримує дипломатичну практику як ефективний інструмент реалізації міжнародних договорів і угод, включаючи ті, що стосуються колективної безпеки. Вона створює умови для формування стабільних каналів комунікації, необхідних для швидкого реагування на загрози і кризові ситуації, що виникають у міжнародній спільноті.

Окрім класичних функцій, дипломатія за Віденською конвенцією також адаптується до нових викликів сучасного світу, таких як боротьба з тероризмом, кібербезпека, зміна клімату і пандемії, які потребують тісної міжнародної співпраці та імплементації колективних рішень. Дипломатичні представництва, керуючись нормами Конвенції, відіграють важливу роль у координації цих зусиль на міждержавному рівні.

Ключовим елементом дипломатичного процесу є моніторинг і оцінка виконання державами взятих на себе зобов'язань, що дозволяє своєчасно виявляти потенційні порушення і оперативно реагувати на них. Це включає як формальні засідання міжнародних органів, так і неформальні консультації, переговори та посередництво, які сприяють врегулюванню розбіжностей без застосування сили. Окрім того, дипломатія сприяє формуванню атмосфери довіри, яка є необхідною для зміцнення співпраці між державами та запобігання конфліктам у майбутньому.

Дипломатичні методи імплементації включають превентивну дипломатію – комплекс заходів для раннього виявлення потенційних загроз і конфліктів, що дозволяє своєчасно вживати заходів для їхнього запобігання. Це можуть бути як двосторонні зустрічі, так і багатосторонні переговори, участь у міжнародних форумах і конференціях, де обговорюються питання безпеки та взаємодії. Превентивна дипломатія спрямована на створення умов для конструктивного діалогу, зниження напруженості і формування взаєморозуміння між сторонами, що особливо важливо у системах колективної безпеки, де від ефективної координації дій залежить стабільність у регіоні чи на глобальному рівні.

Превентивна дипломатія стосується дипломатичних дій, що вживаються для запобігання ескалації спорів у конфлікти та обмеження поширення конфліктів, коли вони виникають. Хоча вона проводиться в різних формах і на різних форумах, як публічних, так і приватних, найпоширенішим проявом превентивної дипломатії є робота посланців, яких відправляють до кризових зон для заохочення діалогу, компромісу та мирного врегулювання напруженості. Превентивна дипломатія також може охоплювати участь Ради Безпеки, Генерального

секретаря та інших суб'єктів для запобігання застосуванню насильства в кризових ситуаціях [11].

До методів превентивної дипломатії належать також спільні комісії з безпеки, регулярні консультації та обмін інформацією, що дозволяє оперативно реагувати на зміни у міжнародній обстановці і уникати непорозумінь. Також важливу роль відіграють дипломатичні ноти, меморандуми і офіційні звернення, які допомагають формалізувати позиції сторін та підтримувати постійний канал комунікації навіть у періоди загострення.

Крім того, важливим інструментом є медіація та посередництво за участю нейтральних третіх сторін або міжнародних організацій, що дозволяє вирішувати спірні питання безпосередньо в дипломатичному полі, уникнувши збройних конфліктів. Цей підхід дозволяє сторонам визначити пріоритети, знайти взаємоприйнятні рішення та зменшити ризики ескалації насильства.

Іншим ефективним дипломатичним методом є застосування санкцій і дипломатичних тисків, які використовуються як засіб впливу на держави, що порушують міжнародно-правові зобов'язання. Такі заходи можуть мати як стимулюючий, так і стримуючий ефект, сприяючи поверненню сторін до конструктивного діалогу і виконанню взятих на себе зобов'язань.

Особливу увагу приділяють і інформаційній дипломатії, яка включає публічні комунікації, прозорість дій і залучення міжнародної спільноти до процесу моніторингу виконання договорів. Це допомагає підвищити довіру між учасниками системи колективної безпеки і створює суспільний контроль над імплементацією міжнародних зобов'язань.

Усі ці дипломатичні методи взаємодіють і доповнюють один одного, формуючи комплексний механізм, який забезпечує не тільки реагування на вже існуючі загрози, а й профілактику нових конфліктів. Вони сприяють розвитку міжнародної співпраці, підтримці миру і стабільності, а також зміцненню системи колективної безпеки загалом.

У сучасних умовах, коли міжнародна система стикається з новими викликами, такими як кіберзагрози, транснаціональний тероризм, зміна клімату і пандемії, роль дипломатії в підтримці колективної безпеки набуває особливої ваги. Вона виступає засобом інтеграції різних аспектів безпеки в єдину стратегію, сприяючи узгодженню дій між державами і міжнародними структурами. Загрози, що виникають у кіберпросторі, вимагають нового підходу до безпеки, оскільки вони не мають чітких географічних меж і можуть завдати шкоди критичній інфраструктурі, економіці, державним інституціям та інформаційним системам. Дипломатія в даному випадку виступає інструментом формування міжнародних норм і правил поведінки у кіберсфері, сприяє створенню механізмів співпраці між державами для обміну інформацією, координації дій у разі кіберінцидентів, а також спільної протидії кіберзагрозам. Дипломатичні зусилля зводяться до розробки багатосторонніх угод і консультаційних форматів, які допомагають встановити межі допустимої поведінки держав і недопущення використання кіберзброї проти цивільних об'єктів.

Транснаціональний тероризм є ще одним викликом, що виходить за межі традиційних уявлень про безпеку і потребує міжнародного співробітництва, зокрема

в питаннях розвідки, обміну інформацією, запобігання фінансуванню терористичних організацій і боротьби з їхньою ідеологічною пропагандою. Дипломатія забезпечує платформу для формування спільних антитерористичних стратегій, узгодження законодавчих і практичних заходів, а також підтримки мирного врегулювання конфліктів, що часто стають джерелом радикалізації. Крім того, дипломатичні зусилля спрямовані на залучення держав до міжнародних конвенцій і резолюцій, що мають на меті зміцнення глобальної безпеки і протидію тероризму.

Зміна клімату, хоча і не є традиційною військовою загрозою, все більше впливає на безпекову ситуацію у світі, породжуючи нові виклики, такі як масові міграції, посухи, дефіцит водних ресурсів і продовольчу нестабільність. В цих питаннях дипломатія відіграє роль у формуванні міжнародних екологічних угод і координації дій щодо адаптації і пом'якшення наслідків кліматичних змін. Вона сприяє інтеграції екологічних факторів у стратегії національної та колективної безпеки, що дозволяє державам краще прогнозувати ризики і уникати конфліктів, викликаних ресурсною конкуренцією.

Пандемії, як показала глобальна криза з COVID-19, також можуть стати серйозною загрозою для міжнародної стабільності і безпеки. Дипломатія в цій сфері забезпечує обмін інформацією про епідеміологічну ситуацію, сприяє координації заходів по боротьбі з поширенням інфекцій, а також підтримує розробку і впровадження міжнародних стандартів і механізмів реагування. Важливою складовою є також дипломатична підтримка у розподілі медичних ресурсів і вакцин, що є необхідною умовою для подолання пандемій на глобальному рівні.

Враховуючи комплексність сучасних загроз, дипломатія стає основним інструментом, який дозволяє інтегрувати різні сфери безпеки – військову, економічну, екологічну, інформаційну – у єдину систему. Вона сприяє розробці комплексних стратегій, що враховують взаємозалежність викликів і потребують скоординованих дій держав і міжнародних організацій. Такий підхід дозволяє не лише реагувати на вже існуючі проблеми, а й формувати активні механізми запобігання, підвищуючи стійкість міжнародної системи.

Дипломатія у сфері колективної безпеки виконує роль не лише посередника між державами, а й каталізатора для інноваційних підходів до забезпечення миру та стабільності у світі. Вона забезпечує платформу для діалогу, співпраці і взаємодії, що особливо важливо у глобалізованому світі, де безпека однієї держави все частіше залежить від колективних зусиль міжнародної спільноти. Дипломатія є ключовим фактором адаптації системи колективної безпеки до нових реалій і викликів ХХІ століття.

Висновки. Гарантії безпеки в системі колективної безпеки відіграють надзвичайно важливу роль у забезпеченні стабільності міжнародних відносин та запобіганні збройним конфліктам. Ефективність цієї системи багато в чому залежить від імплементації міжнародно-правових зобов'язань, які виступають основою для взаємодії держав у сфері безпеки.

Дипломатичні аспекти імплементації є ключовими для реалізації гарантій безпеки, оскільки саме за допомогою дипломатичних інструментів відбувається координація дій учасників системи, ведення переговорів, врегулювання суперечок

та формування довіри між державами. Превентивна дипломатія і механізми діалогу дозволяють своєчасно виявляти і нейтралізувати загрози, що запобігає ескалації конфліктів.

Разом з тим, на практиці імплементація міжнародно-правових зобов'язань часто стикається із значними викликами, які пов'язані з політичними інтересами держав, недостатньою узгодженістю дій та обмеженою здатністю існуючих механізмів реагувати на швидко змінні безпекові виклики. Саме тому подальший розвиток дипломатичних методів і інструментів, а також удосконалення міжнародно-правових норм, є необхідними умовами для зміцнення системи колективної безпеки.

Отже, гармонійне поєднання міжнародно-правових зобов'язань із ефективною дипломатією створює передумови для формування надійних гарантій безпеки, здатних забезпечити мир і стабільність у сучасному світі.

Література

1. Балануца О. О. Родзинки дипломатії: навчальний посібник. Дніпро: Середняк Т. К., 2022. 148 с.
2. Україна у системі міжнародної безпеки. Монографія. За ред. О. С. Власюка. Київ, Фоліант; Сти-лос, 2009. С. 94.
3. Система міжнародної колективної безпеки: правові аспекти та перспективи для України. *DICTUM FACTUM*. № 1 (15). 2024. С. 176–181. URL: <https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/329/296>
4. Лупаков О., Засєц І., Сафронова А. Економічна дипломатія: теорія і практика. К.: Арістей, 2020.
5. Мережко О. Україна і нова система колективної безпеки. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-proyekt-systemy-kolektyvnoyi-bezpeky/31868558.html>
6. Чехович Т. В. Забезпечення міжнародної безпеки міжнародно-правовими засобами. *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ*. № 1. 2013. С. 277–283.
7. Шаров О. М. Економічна дипломатія: основи, проблеми та перспективи: монографія. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ: НІСД, 2019. 560 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-12/sharov_monografiya_ekonom_diplomatiya_print_new.pdf
8. Erika De Wet, Michael Wood. Collective Security. Oxford Public International Law. 2023. URL: <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e270>
9. David Clinton. Diplomacy and International Law. 2017. URL: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190846626.013.152>
10. Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 року. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_1_1961.pdf
11. Prevention and Mediation. Political and Peacebuilding Affairs. URL: <https://dppa.un.org/en/prevention-and-mediation>

Анотація

Мануїлова К. В. Гарантії безпеки в системі колективної безпеки: дипломатичні аспекти імплементації міжнародно-правових зобов'язань. – Стаття.

У статті досліджується питання щодо загострення проблеми дотримання безпекових зобов'язань у зв'язку з триваючими збройними конфліктами, зокрема агресією російської федерації проти України, які зумовлюють активне обговорення гарантій безпеки на міжнародній арені. Це, у свою чергу, стимулює пошук нових підходів до формування ефективної системи міжнародної безпеки, яка була б здатна не лише попереджати конфлікти, а й оперативно реагувати на загрози. Сучасна ситуація засвідчує глибоку кризу існуючих безпекових механізмів, значна частина яких виявилася неефективною або не здатною забезпечити належний рівень захисту держав у разі порушення їхнього суверенітету й територіальної цілісності.

У статті увагу привертає дискусія щодо реформування Ради Безпеки ООН, зміцнення механізмів превентивної дипломатії, підвищення ролі регіональних оборонних альянсів, а також створення гнуч-

ких багатосторонніх форматів безпеки з урахуванням нових геополітичних реалій. Особливої ваги набуває принципова різниця між політичними деклараціями та юридично зобов'язуючими угодами: в умовах, коли країни-агресори ігнорують міжнародне право, гарантії безпеки мають бути не лише формально зафіксованими, але й підкріпленими конкретними механізмами реагування.

Проаналізовано позицію України, яка перебуваючи в центрі цієї трансформації, виступає не лише об'єктом безпекових загроз, а й суб'єктом, який активно впливає на формування нової архітектури міжнародної безпеки. Її досвід, здобутий у боротьбі за незалежність, є важливим внеском у глобальне розуміння сутності ефективних гарантій: від міжнародних зобов'язань до практичної взаємодії із союзниками, забезпечення військової допомоги, участі у спільних оборонних ініціативах і стратегічного партнерства.

Зроблено висновок, щодо дискусії гарантій безпеки, які виходять за рамки суто юридичних формулювань і набувають комплексного характеру, охоплюючи політичні, військові, дипломатичні та гуманітарні виміри.

Ключові слова: гарантії безпеки, дипломатія, воєнна дипломатія, дипломатичні методи вирішення конфліктів, міжнародно-правові зобов'язання, збройний конфлікт, колективна безпека.

Summary

Manuilova K. V. Security guarantees in the collective security system: diplomatic aspects of the implementation of international legal obligations. – Article.

The escalating issue of compliance with security commitments amidst ongoing armed conflicts, particularly the aggression of the Russian Federation against Ukraine, has prompted active discussions on security guarantees in the international arena. This, in turn, stimulates the search for new approaches to the formation of an effective international security system that would not only prevent conflicts but also respond promptly to emerging threats. The current situation reveals a profound crisis in existing security mechanisms, many of which have proven ineffective or incapable of providing an adequate level of protection to states in the event of violations of their sovereignty and territorial integrity.

Much attention is now focused on the debate surrounding the reform of the United Nations Security Council, the strengthening of preventive diplomacy mechanisms, the enhanced role of regional defense alliances, as well as the creation of flexible multilateral security formats adapted to new geopolitical realities. Of particular importance is the fundamental distinction between political declarations and legally binding agreements: in a context where aggressor states disregard international law, security guarantees must be not only formally stated but also backed by concrete mechanisms for response.

Ukraine, positioned at the center of this transformation, serves not only as an object of security threats but also as an active actor shaping the new architecture of international security. Its experience, gained through the struggle for independence, constitutes a significant contribution to the global understanding of effective guarantees – from international obligations to practical cooperation with allies, the provision of military assistance, participation in joint defense initiatives, and strategic partnerships. Ultimately, the discussion on security guarantees goes beyond purely legal formulations and takes on a comprehensive nature, encompassing political, military, diplomatic, and humanitarian dimensions.

Key words: security guarantees, military diplomacy, diplomatic methods of conflict resolution, international legal obligations, armed conflict, collective security.